

DUBLETE ETIMOLOGICE LEXICALE EXCLUSIV NEOLOGICE

CRISTIAN MOROIANU

1. După cum se știe, dubletele, tripletele, cvadrupelele etc. etimologice reprezintă grupuri de două sau mai multe unități lingvistice care provin, direct sau indirect, din același etimon. Posibila evoluție internă a acestuia este, la nivelul limbilor surse sau, în ultimă instanță, la nivelul limbii de destinație, prin definiție *nonderivativă*.

Comunicarea de față se ocupă numai de împrumuturile *lexicale* exclusiv neologice, provenite din aceeași formă flexionară a etimonului și cu păstrarea categoriei lexico-gramaticale a acestuia. Nu am luat în discuție dubletele – numeroase – provenite prin calc lingvistic de la baze lexicale neologice și nici pe cele rezultate prin pătrunderea și adaptarea diferită a unei surse externe neologice. Chiar și după o asemenea delimitare drastică, corpusul rezultat numără peste 300 de dublete, ceea ce înseamnă, teoretic, cel puțin 600 de neologisme lexicale.

2.1. Am organizat materialul lingvistic selectat urmărind, cu precădere, două aspecte principale: originea cuvintelor¹ (tipuri de etimologie, familii de limbi) și relațiile formale și semantice stabilite între ele. De asemenea, am avut în vedere, în notele de subsol, diversele evoluții semantice suferite de etimon pe parcursul traseului său, de obicei lung și sinuos, spre limba română.

2.1.1. După **tipul de etimologie** (simplă sau multiplă, directă sau indirectă, din aceeași limbă sau din limbi diferite), se pot constata următoarele situații²:

2.1.1.1. **un component al dubletului provine dintr-o singură limbă, iar celălalt are origine multiplă:**

ciment s.n. (din it. *cimento*, fr. *ciment* < lat. *caementum*)³ și *cement* s.n. (din fr. *cément* < lat. *caementum*);

confidență s.f. (din fr. *confiance*, lat. *confidentia*) și *confiență* s.f. (din fr. *confiance* < lat. *confidentia*);

corespunda vb. (după germ. *korrespondieren* < fr. *correspondre*) și *corespunde* vb. (din fr. *correspondre*, it. *corrispondere*, după modelul lui *răspunde*);

¹ Pentru etimologia și sensurile cuvintele românești am folosit DEX₂, DA/DLR, DCR și NDN. Alte dicționare folosite apar în note.

² Această clasificare este tributară etimologiilor propuse în dicționarele consultate, intervenția noastră limitându-se la opțiunea pentru una sau alta dintre variantele propuse și la unele observații de detaliu făcute în note.

³ Pentru originea și evoluția semantică a etimoanelor franceze și italiene vezi DHLF și DELI.

cravată s.f. (din fr. *cravate*⁴, cf. numele etnic *Cravate*, var. *crabate* < germ. dial. *krawat*, literar *Kroate*) și **croat**, -ă adj., subst. (din fr. *croate*, germ. *Kroate*);

copulă s.f. (din fr. *copule*, lat. *copula*), **cuplă**, s.f. „dispozitiv care face cuplarea vehiculelor pe calea ferată” (din fr. *couple*₃ < *couple*₂) și **cuplu** s.n. (din fr. *couple*₂ < *couple*₁ < lat. *copula*);

dominion s.n. (din fr. *dominion* < engl. *dominion* < lat. târz. *dominium*) și **domeniu** (var. înv. *domen*, *dominiu*) s.n. (din fr. *domaine*, lat. *dominium*);

hiacint s.n. „piatră semiprețioasă, varietate nobilă de zirconiu” (din fr. *hyacinthe*, lat. *hyacinthus*) și **iacint** s.m. (Livr.) „zambilă” (din fr. *jacinthe* < lat. *hyacinthus*);

intermediu s.n. [din it. *intermedio* (< lat.), fr. *intermède* (< it. *intermedio*, lat. *intermedium*)] și **intermezzo**, s.n. (din it. *intermezzo*, adaptat după lat. *intermedium*);

istorie s.f. (din lat. *historia*, it. *istoria*; cf. fr. *histoire*) și **story** s.n. invar. (din engl. *story* < lat. *historia*) etc.

2.1.1.2. ficare dintre componente provine din câte o singură limbă, direct sau prin intermediul altor limbi:

canto s.n. (din it. *canto* < lat. *cantus*) și **cantus** s.n. „melodie liniară simplă, pentru voce sau instrument, cu rol predominant în expresia unei compoziții muzicale” (din lat. *cantus*);

conetabil s.m. (din fr. *connétable* < lat. *comes stabuli*) și **constablu** s.m. „sergent în poliția engleză” (din engl. *constable* < vfr. *conestable* < lat. *comes stabuli*)⁵;

copertă s.f. (din it. *coperta*) și **covertă** s.f. (din ngr. *κουβέτρα* < it. *coverta*, variantă ptr. *coperta*);

cortină s.f. (din it. *cortina* < lat. *cortina*) și **curtină** s.f. „zid de închidere” (din fr. *courtine* < lat. *cortina*);

eponj s.n. (din fr. *éponge* < lat. pop. **sponga*, clas. *spongia*) și **spongie** s.f. (din lat. *spongia*);

festă s.f. (din it. *festa* < lat. *festa*) și **fiestă** s.f. (din span. *fiesta* < lat. *festa*);

lojă s.f. (din fr. *loge* < vgerm. **laubja*) și **loggia** s.f. (din it. *loggia* < vgerm. **laubja*);

presta vb. (din lat. *praestare*) și **preta** vb. refl. (din fr. *prêter* < lat. *praestare*);

salon s.n. (din fr. *salon*) și **saloon** s.n. (din engl. amer. *saloon* < fr. *salon*) etc.

2.1.1.3. ambele componente sunt împrumutate din aceeași limbă (unde sunt considerate, de asemenea, dublete etimologice):

beton s.n. (din fr. *béton*, cf. *betun*, *betum* < lat. *bitumen*) și **bitum** s.n. (din fr. *bitume* < lat. *bitumen*)⁶;

copula vb. (din fr. *copuler* < lat. *copulare*) și **cupla** vb. (din fr. *coupler* < lat. *copulare*);

⁴ Cuvântul a fost introdus în context militar pentru a desemna un soldat din cavaleria ușoară, alcătuită din mercenari croați.

⁵ Pentru etimoanele din engleză am consultat *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford, Clarendon Press, 1966.

⁶ Vezi și *bi*

crupă s.f. (din fr. *croupe* < vgerm. **kruppa*) și **grupă** s.f., **grup** s.n. (din fr. *groupe* < it. *gruppo* < lat. *cruppa* < vgerm. **kruppa*);

gama s.m. invar., s.f. (din fr. *gamma* < gr. γάμμα) și **gamă** s.f. (din fr. *gamme* < mlat. *gamma* < gr. γάμμα);

hemicranie s.f. (din fr. *hémicranie* < lat. *hemicrania*) și **migrenă** s.f. (din fr. *migraine* < lat. *hemicrania*)⁷ etc.

2.1.1.4. toate componentele au (sau sunt considerate cu) origine multipă:

bil s.n. „proiect de lege supus parlamentului englez” [din engl. *bill* (< vfr. *bule*, *bulle* < lat. *bullā*), fr. *bill* (< engl. *bill*)] și **bulă**₁ s.f. „bășică; leziune elementară” (din fr. *bulle*, lat. *bullā*), **bulă**₂ s.f. „sferă, glob” [din fr. *boule* (< lat. *bullā*), lat. *bullā*]⁸;

criptă s.f. (din fr. *crypte*, lat. *crypta*) și **grotă** s.f. [din fr. *grotte* (< it. *grotta* < lat. *crypta*), it. *grotta*];

hol s.n. (din fr., engl. *hall*) și **hală** s.f. (din fr. *halle*, germ. *Halle*);

paciență s.f. (din lat. *patientia*, fr. *patience*, it. *pacienza* și **pasiență** s.f. (din ngr. πασιέντσα, fr. *patience*, rus. *пассьянс*);

paladin s.m. (din fr. *paladin*, it. *paladino* < mlat. *palatinus*) și **palatin**, -ă subst., adj. (din lat. *palatinus*, -a, it. *palatino*, -a, fr. *palatin*, -ine)⁹;

providență s.f. (din fr. *providence*, lat. *providentia*) și **prudență** s.f. (din fr. *prudence*, lat. *prudentia*, it. *prudenza*) etc.

2.1.2. După limbile de proveniență, sunt de remarcat următoarele categorii:

2.1.2.1. dublete exclusiv (latino)-romanice:

barbar, adj., s.m. și f., adv. (din fr. *barbare*, lat. *barbarus*, -a) și **berber**, adj., subst. (din fr. *berbère* < lat. *barbarus*, -a)¹⁰;

bastard, -ă, adj., subst. (din it. *bastardo* < vfr. *bastard*) și **batard**, -ă, adj., s.f.¹¹ „intermediar între scrierea rondă și cea cursivă; instrument sau literă pentru a servi la acest tip de scriere” (din fr. *bâtard*, -e, *bastard*);

leal, -ă, adj. (din it. *leale* < vfr. *le(i)al* < lat. *legalis*, -em), **loial**, -ă, adj. (din fr. *loyal* < lat. *legalis*) și **legal**, -ă, adj. (din fr. *légal*, lat. *legalis*);

⁷ Și **micranie**, s.f. (grecism înv.) „migrenă” (din ngr. ημικρανία).

⁸ După NDN, s.v., și **bulă**₃, s.f. (la romani) „medalion rotund de aur purtat la gât de copiii din familiile senatoriale sau ecvestre; (În ant. și ev. mediu) pecete de metal bombată, care se atașa unui act spre a-l autentifica; (Pr. ext.) act oficial emis de papă sau de un suveran care purta o astfel de pecete”. Din fr. *bulle*, lat. *bullā*. În DEX₂, s.v., apare un singur cuvânt-titlu polisemantic: **bulă**, s.f. (din fr. *bulle*, lat. *bullā*), deși **bulă**₂ corespunde fr. *boule*. În NDN, s.v. apar **bulă**_{1,2} sub același cuvânt titlu (din fr. *boule*, lat. *bullā*), deși **bulă**₁ provine din fr. *bulle*. În DA, s.v. **bulă**, s.f. „boule; bulle”. N. din lat. *bullā* (cu unele accepții după fr.).

⁹ Vezi și **palatină** s.f. „etolă scurtă feminină de blană, purtată la gât și pe umeri” (din fr. *palatine* s.f.).

¹⁰ Și **brav**, -ă adj. [din fr. *brave* (< it., span. *bravo* < lat. pop. **brabu* < **babru* < **barbru*, clas. *barbarus*), it. *bravo*], **bravo** interj. (din fr. *bravo*, it. *bravo*).

¹¹ În DCR, s.v., și **batardă** s.f. (1992): (Alim.) „pâine în greutate de o livră, de tip francez”. Din fr. (*pain*) *bâtard*.

purga, vb. „a elimina, a curăța, a epura” (din fr. *purger*, lat. *purgare*) și **purja**, vb. (Tehn.) „a curăța o instalație de impurități” (din fr. *purger* < lat. *purgare*);

sopran, -ă, s.m. și f., s.n. [din fr., it. *soprano* < lat. **sup(e)ranu(m)*] și **suveran**, -ă, adj., s.m. și f. (din fr. *souverain* < lat. **superanus*);

sufit, s.n. (Arhit.) (din it. *soffitto*, fr. *soffite* (< it. *soffitto* < lat. pop. **suffictus*, clas. *suffixus*) și **sufix**, s.n. (din fr. *suffixe*, lat. *suffixus*)¹²;

tren, s.n. (din fr. *train*, it. *treno*) și **trenă**, s.f. (Sport) “viteză, ritm de alergare imprimat de alergătorul, ciclistul etc. din fruntea plutonului” (din fr. *train*₂ < *train*₁)¹³;

tibia, s.f. (din fr., lat. *tibia*) și **tijă**, s.f. (din fr. *tige* < lat. *tibia*) etc.

2.1.2.2. dublete care conțin, pe lângă un component romanic, un altul sau altele nonromanice):

cargo s.n. „încărcare completă a unei nave, fără specificarea felului mărfii; asigurare a mărfii în timpul transportului” (din germ. *Kargo*) și **cargou** s.n. „cargobot” (din fr. *cargo* < engl. *cargo-boat*);

eșantion s.n. (din fr. *échantillon*, cf. vfr. *eschandillon*) și **șablon** s.n. [din germ. *Schablone* (cf. vfr. *eschandillon*), rus. *шаблон* (< germ.)];

lector₁ s.m. „grad didactic” (din germ. *Lektor* < lat. *lector*) și **lector**₂ s.m. (Livr.) „cititor; dispozitiv electronic în informatică” (din fr. *lecteur*, lat. *lector*)¹⁴;

mantelă s.f. (din it. *mantello* < lat. *mantellum*; cf. rus. *манма*) și **mantou** s.n. (din fr. *manteau* < lat. *mantellum*);

mapă₁ s.f. „obiect de birou” (din germ. *Mappe* < lat. *mappa*) și **mapă**₂ s.f. (Astăzi rar) „hartă” (din lat., it. *mappa*, fr. *mappe*);

matelot s.m. (din fr. *matelot*) și **matroz** s.m. [din germ. *Matrose*, rus. *матрос* (< germ. *Matrose* < fr. *matelot*)];

orcan s.n. (Astăzi rar) „uragan” (din germ. *Orkan* < oland. *orkaan* < span. *huracán*) și **uragan** s.n. (din fr. *ouragan* < span. *huracán*);

senior₁ s.m., adj. „tatăl, considerat în raport cu fiul” (din lat. *senior*), **senior**₂ s.m. „sportiv care a depășit vârsta juniorilor” (din fr. *senior* < engl. *senior* < lat. *senior*), **senior**₃ s.m. „termen de politețe, domn; stăpân feudal; nobil” (din fr. *seigneur* < lat. *senior*, -rem), **señor** s.m. „domn” (din span. *señor*), **signor** s.m. „domn” (din it. *signore* < lat. *seniorem*);

sire s.m. „titlu regesc” (din fr. *sire* < lat. *senior*) și **sir** s.m. invar. sg. (din engl. *sir* < *sire* < mengl. < vfr. < lat. *senior*);

service s.n. (din engl. *service* < mengl. < vfr. *servise* sau lat. *servitium*) și **serviciu** s.n. (din fr. *service*, lat. *servitium*);

¹² Și **sufită** s.f. „parte superioară a scenei...”. Din it. *soffitta* (fem. adj. *soffitto*), fr. *soffite*.

¹³ Vezi DLR, s.v. La origine, fr. *train* (deverbal din *trainer*) însemna „mulțime de lucruri, de oameni; ansamblu, convoi, suită”. În DEX₂ este trecut, incorect, sub *trenă* (de rochie), s.f. Din fr. *traine*, la rândul său, deverbal din *trainer*. În NDN, s.v., etimonul propus (fr. *train*) este scris incorect.

¹⁴ În NDN, s.v., **lector**₂ este considerat, pentru sensul livresc, s.m. și f., iar pentru sensul din informatică, s.n. În CADE apare ca formă literară varianta accentuală, astăzi învechită, **lector** s.m., justificată etimologic (din fr. *lecteur*), diferențiată în dicționar de **lector** s.m. „grad didactic” (din germ. *Lektor*). Astăzi accentuarea oxitonă se folosește aproape exclusiv în informatică (**lector** CD, spre exemplu), ceea ce este în acord cu evoluțiile fonetice și morfologice ale termenului.

spatulă s.f. „unealtă în formă de lopățică, folosită în sculptură, farmacie etc.” (din fr. *spatule*, lat. *spathula*) și **spaclu**, s.n. „unealtă formată dintr-o lamă cu mâner, folosită la netezit sau la răzuit” (din germ. *Spachtel* < it. *spatola* < lat. *spatula*);

spirit s.n. (Înv.) „aer, adiere, suflare; (Chim.) spirt; (Filoz., teol., anat., lingv. etc.) (din lat. *spiritus*, fr. *esprit*, germ. *Spiritus*, it. *spirito*) și **spirt** s.n. (din rus. *снупм* < engl. *spirit* < lat. *spiritus*);

tuș s.n. [din germ. *Tusche* (< fr. *touche*), rus. *мышь* (< fr. *touche*)] și **tușă** s.f. (din fr. *touche*) etc.

2.1.2.3. dublete exclusiv de alte origini (preponderent germanică, prin engleză și germană, eventual slavă, prin rusa modernă):

half s.m. „mijlocăș (la fotbal)” (din engl. *half* < got. *halbs*, *halba*) și **halbă** s.f. (din germ. *Halbe* < got. *halba*);

marcă₁ s.f. „unitate monetară” (din germ. *Mark₁*) și **marcă₂** s.f. „provincie de frontieră” (din germ. *Mark₂*);

scoci₁ s.n. „bandă adezivă” [din engl. *scotch (tape)*] și **scoci₂** s.n. „whisky scoțian” [din engl. *scotch (whisky)*] etc.

2.1.2.4. dublete mixte (cu etimoane din familii de limbi diferite, romanice și nonromanice):

bleu adj. inv., s.n. (din fr. *bleu*) și **blues** s.n. „dans lent” (din fr. *blues*, engl. *blues*¹⁵);

naiv, **-ă** adj., subst. (din fr. *naïf* < lat. *nativus*) și **nativ**, **-ă** adj. (din lat. *nativus*, fr. *natif*, germ. *nativ*);

penalti s.n. (din fr. *penalty*, engl. *penalty*) și **penalitate** s.f. (din fr. *pénalité*);

praxie s.f. „adaptare a mișcărilor omului în vederea unui scop” (din fr. *praxie* < gr. *πρᾶξις*) și **praxis** s.n. (Înv.) „experiență, rutină; document; datină” (din ngr. *πρᾶξις*, lat. *praxis*, germ. *Praxis*);

punci s.n. „aptitudine de boxer; lovitură decisivă aplicată la box” [din engl. *punch* (< lat. *punctio*), fr. *punch* (< engl.)] și **puncție** s.f. „procedeu chirurgical” (din fr. *ponction*, lat. *punctio*);

sexta s.f. „treapta a șasea a gamei diatonice” [din fr. *sexe* (< lat. *sexta / hora*), germ. *Sexte*; cf. it. *sesta*] și **siestă** s.f. (din fr. *sieste* < span. *siesta* < lat. *sexta / hora*);

standard s.n. [din fr. *standard* (< engl. *standard* < vfr. *estandard* „etalon, măsură de greutate”, cf. fr. *étendard*), engl. *standard*, germ. *Standard*] și **stindard** s.n. (din it. *stendardo* < vfr. *estandard*, id, cf. fr. *étendard*);

studio s.n. (din fr. *studio*, engl. *studio*, it. *studio*) și **studiu** s.n. (din lat. *studium*, it. *studio*);

¹⁵ Fr. *blues* este împrumutat din anglo-amer. (*Memphis*) *Blues*, specializare a engl. *blues* „melancolie”, abreviat din *blue devils* „diavolii albaștri”. La rândul lui, engl. *blue* este un împrumut din fr. *bleu*.

umbelă s.f. (Bot.) (din lat. *umbella*, fr. *ombelle*) și **umbrelă** s.f. [după fr. *ombrelle* (< it. *ombrello*, -a < mlat. *umbrella*, clas. *umbella*), engl., lat. *umbrella*];

voț s.n. (din fr. *vote*, engl. *vote*, lat. *votum*) și **votum** s.n. (Livr.) „promisiune făcută zeilor; rugăciune, ofrandă; cult etc.” (din lat. *votum*) etc.

2.2. Relațiile formale și semantice care se stabilesc între componentele dubletelor au în comun caracterul motivat. Existența unei surse unice, directe sau indirecte, trebuie să determine, după părerea noastră, luarea în considerare de către specialiști a relațiilor de paronimie, sinonimie și omonimie etimologică.

2.2.1. Cvasiidentitatea formală a **paronimelor etimologice** se explică prin împrumutul cult din același etimon:

accent s.n. (din fr. *accent*, lat. *accentus*) și **accentus** s.n. (Muz. relig.) (din lat. *accentus*);

corp s.n., s.m. (din fr. *corps*, lat. *corpus*) și **corpus** s.n. (din lat., fr. *corpus*)¹⁶;

cumul s.n. (din fr. *cumul* < lat. *cumulus*) și **cumulus** s.n. „formațiune de nori cu aspect de grămezi izolate...” (din fr. *cumulus*, lat. sav. *cumulus*);

for s.n. (din lat. *forum*, fr. *for*) și **forum** s.n. (din lat., fr. *forum*);

labru s.m. „pește marin comestibil” (din fr. *labre* < lat. *labrum*) și **labrum** s.n. „structură anatomică în formă de buză; buză superioară la insecte și la mamifere” (din lat. *labrum*);

nimb s.n. (din fr. *nimbe* < lat. *nimbus* „nor”) și **nimbus** s.m. „nimbostratus” (din lat. savant *nimbus*);

rapt s.n. (din fr. *rapt*, lat. *raptus*) și **raptus** s.n. „impuls necontrolat” (din fr., lat. *raptus*) etc.

Dubletele de mai sus reprezintă o clasă specială prin păstrarea, la unul dintre componente, a formei etimologice latinești, semn distinctiv pentru originea lor savantă și pentru apartenența la diversele limbaje de specialitate.

2.2.2. În alte cazuri, paronimia se justifică prin împrumutul din aceeași limbă romanică sau din limbi diferite (romanice și/sau nonromanice):

barc s.n. „velier” [din engl., fr. *barque* (< vprov. *barca* < lat. **barica*), it. *barco*, *barca* (< lat. *barca* < lat. **barica*)], **barcă** s.f. (din it. *barca*, fr. *barque*) și **barjă** s.f. (din fr. *barge* < lat. *barga*, *barca*);

cabană s.f. (din fr. *cabane* < prov. *cabana*) și **cabină** s.f. (din fr. *cabine*, var. picardo-flamandă a lui *cabane*);

centimă s.f. (din fr. *centime*) și **centimo** s.m. „monedă subdivizionară în Spania și Costa Rica” (din span. *centimo* < fr. *centime*);

ghetă s.f. (din it. *ghetta* „ghetră” < fr. *guêtre*) și **ghetră** s.f. „învelitoare de postav, de fetru etc. care acoperă glezna și partea de deasupra a încălțăminteii bărbătești” (din fr. *guêtre*);

¹⁶ La origine, etimonul franțuzesc însemna „azimă” (vezi lat. eclez. *corpus Dei*, *corpus Domini*); în epoca modernă a reapărut ca termen juridic (vezi *corpus juris*). De aici, prin generalizare semantică, a ajuns să însemne „repertoriu științific” și, ulterior, s-a specializat în lingvistică: „ansamblu de eni

lacună s.f. (din fr. *lacune*, it. *lacuna*) și **lagună** s.f. (din it. *laguna*, fr. *lagune* < lat. *laguna*);

selvă s.f. „pădure ecuatorială” (din span., port. *selva*, fr. *selve*) și **silvă** s.f. „pădure; unitate de măsură în silvicultură” (din lat. *silva*);

tîrs s.n. (din fr. *thyrses*, lat. *thyrsus*, gr. *θύρσος*) și **tors** s.n. „representare a corpului uman fără cap și fără membre” [din fr. *torse*, it. *torso* (< lat. **tursum*, clas. *thyrsus* „lujerul unei plante”)] etc.

2.2.3. Originea unică, directă sau indirectă, dă naștere și la situații în care asemănarea formală este dublată și de o suprapunere, totală sau parțială, a sensurilor dubletelor. Astfel, se poate vorbi, în același timp, de **sinonimie** și de **paronimie etimologică**. Cele mai multe exemple își păstrează până astăzi această calitate, pe când altele și-au pierdut, în diacronie, statutul de sinonime:

baston, s.n. (Înv., ~ de zahăr, ~ de ciocolată etc.) (din it. *bastone* < lat. **bastonem*) și **baton** s.n. (din fr. *bâton* < lat. **bastonem*);

blasfem s.n. (din fr. *blasphème* < lat. *blasphemia*) și **blasfemie** s.f. (din lat. *blasphemia*);

coloană s.f. (din fr. *colonne* < lat. *columna*) și **columnă** s.f. (din lat. *columna*);
copertă s.f. „învelitoare, cuvertură; puntea unei corăbii, covertă” (din it. *coperta*, fem. lui *coperto*) și **covertă** s.f. (din ngr. < it.);

leal, -ă adj. (it.) și **loial**, -ă adj. (fr.);

pal, -ă adj. (din fr. *pâle* < lat. *pallidus*, -a) și **palid**, -ă adj. (din lat. *pallidus*, -a, it. *pallido*, -a)¹⁷;

repertoar s.n. (din fr. *répertoire* < lat. jur. *repertorium* „inventar”)¹⁸ și **repertoriu** s.n. (din fr. *répertoire*, lat. *repertorium*) etc.

2.3. Ca **sinonime** exclusive, totale sau parțiale, menționăm următoarele exemple:

consuetudine s.f. (Livr.) „obișnuință, obicei, deprindere” (din lat. *consuetudo* -inis) și **cutumă** s.f. (din fr. *coutume* < lat. *consuetudo*, -inis)¹⁹;

gerg s.n. (Înv.) „jargon” (din it. *gergo* < fr. *jargon*) și **jargon** s.n. (din fr. *jargon*);

primă s.f. (din fr. *prime*, francizare a engl. *premium* < lat. *praemium*) și **premiu** s.n. (din lat. *praemium*);

ulcer s.n. (din fr. *ulcère*, lat. *ulcus*, -eris „rană care nu se vindecă”) și **ulcus** s.n. „ulcer; rană, umflătură” (din lat., fr. *ulcus*) etc.

¹⁷ Și, prin conversiune la nivelul etimonului, **palidum** s.n. „una din formațiile cenușii ale nucleului lenticular al creierului”. Din fr. *pallidum*.

¹⁸ Vezi NDN, s.v. În DEX₂ și în DLR, s.v., cuvântul e trecut ca variantă la **repertoriu**. Din punct de vedere sincron ic însă, cele două forme sunt net specializate semantic. Dacă în franceză cuvântul-etimon este polisemantic (*répertoire alphabétique*, ~ *d'adresses*, ~ *du Théâtre Français*, ~ *classique* etc.), adaptarea fonetică diferită a acestuia și contribuția exclusiv formală a lat. *repertorium* (vezi **repertoriu**) sunt argumente pentru evoluția de la statutul de variante etimologice la cel de dublete.

¹⁹ Vezi, ca triplet etimologic, și **costum** s.n. Din fr. *costume* (< it. *costume* < lat. pop. **costumen*, clas. /

Dacă acoperirea semantică este explicabilă prin etimonul comun, diferența formală dintre componente are drept cauze căile și momentele diferite de pătrundere din latină (sau din greacă) în limbile romanice, proveniența din variante fonetice ale etimonului și diversele coruperi provinciale (vezi, în acest sens, și dubletul *fantasmă* s.f. [din ngr. *φάντασμα*, fr. *fantasme*, *phantasme* (< lat. *phantasma*, -atis < gr. *φάντασμα*)] și *fantomă* s.f. (din fr. *fantôme* < gr. **fantauma*, **fantagma*, cf. gr. *φάντασμα*).

2.4. Căile și momentele diferite de pătrundere a cuvintelor latinești în limbile romanice sunt vizibile cel puțin la nivelul limbii franceze, unde legile fonetice au făcut ravagii. Iată câteva exemple de asemenea dublete, foarte diferite astăzi ca formă și ca înțeles:

apertură s.f. (din fr. *aperture*, lat. *apertura*) și *uvertură* s.f. (din fr. *ouverture* < lat. pop. **opertura*, clas. *apertura*);

cadență s.f. [din it. *cadenza* (< lat. *cadentia verba*), fr. *cadence* (< it. *cadenza*)] și *șansă* s.f. (din fr. *chance* < lat. *cadentia*);

caniculă s.f. (din fr. *canicule*, lat. *canicula*) și *șenilă* s.f. (din fr. *chenille* < lat. *canicula*)²⁰ etc.

Unele dintre dubletele din această categorie au rămas, totuși, paronime: *capă* s.f. (Vestim., tehn., marin.) [din fr. *cape* (împrumut savant din lat. *cappa*, prin intermediu occitan), it. *cappa* (< lat. *cappa*)] și *șapă* s.f. (Constr.; metalurgie) (din fr. *chape* < lat. *cappa*).

2.5. La polul opus se situează omonimia etimologică totală:

*cataractă*₁ s.f. „cascadă” (din fr. *cataracte*₁, lat. *cataracta*) și *cataractă*₂ s.f. „opacifiere a cristalinului” (din fr. *cataracte*₂, lat. *cataracta*);

*diligență*₁ s.f. „poștalion” (din fr. / *carrosse de / diligence*) și *diligență*₂ s.f. „sânguință, osteneală; zel, promptitudine” (din lat. *diligentia*, fr. *diligence*);

*freză*₁ s.f. „unealtă” (din fr. *fraise*₁) și *freză*₂ s.f. „guler plisat” (din fr. *fraise*₂);

*importa*₁ vb. (Comerț, fig.) (din fr. *importer*₁ < engl. to *import* < lat. *importare*) și *importa*₂ vb. „a prezenta importanță” (din fr. *importer*₂ < it. *importare* < lat. *importare*);

*marchiză*₁ s.f. (vezi *marchiz*) (din fr. *marquise*₁, s.f. < *marquis*, s.m.) și *marchiză*₂ s.f. (Arhit., tehn. etc.) (din fr. *marquise*₂, s.f. < *marquise*₁)²¹;

²⁰ Sensul comun original al celor două cuvinte este cel de „câine mic” (< lat. *canis*, cu sufixul diminutival *-ula*). *Canicule* este pus în legătură, prin metonimie (cauză – efect), cu Constelația Câinelui; sensul propriu al lui *chenille* „larvă (de lepidoptere)”, creat prin asemănarea cu capul unui câine mic, a evoluat, printr-o analogie formală secundară, spre cel folosit în limbajul construcției de automobile de mare tonaj (spre ex., *șenila unui tanc*).

²¹ De la sensul propriu („corespondentul feminin al marchizului”), cuvântul a devenit simbol al pretențiilor nobiliare – denumind mai multe obiecte rafinate și elegante (arhitectură mobilă stil etc.).

morgă₁ s.f. (Comportam.) (din fr. *morgue*₁)²² și **morgă**₂ s.f. (Med. leg.) (din fr. *morgue*₂ < *morgue*₁);

vitru₁ s.n. (Înv., rar) „sticlă” (din lat. *vitrum*) și **vitru**₂, s.n. (Franțuzism rar) „fereastră” (din fr. *vitre* < lat. *vitrum*) etc.

Ca argumente pentru calitatea de omonime a acestor neologisme, acceptată, în genere, de dicționare, semnalăm: a) situația etimoanelor din limba de origine, provenite unul din celălalt și considerate, prin specializare semantică, omonime; b) prezența unor etimoane directe diferite din limbi diferite, adaptate la noi în forme identice; c) existența, într-o singură limbă, a două etimoane omonime, provenite, direct sau prin filiere diferite, din aceeași limbă; d) prezența unui etimon unic, pe de o parte, și a etimologiei multiple, pe de altă parte; e) sensuri total diferite și, în unele cazuri, apartenența la registre stilistice diferite.

2.6. Dintre relațiile lexicale realizate la nivel exclusiv formal, semnalăm **omografia etimologică**, care poate fi exemplificată prin dublete de tipul: **bostón** s.n. „vals lent; joc de cărți” (din fr. *boston* < topon. amer. *Boston*) și **bóston** s.n. „presă manuală” (din germ. *Boston / presse l*), **colónie** s.f. „lichid parfumat folosit în cosmetică” [din fr. (*eau de*) *Cologne* < lat. *Colonia Agrippinensis*] și **colonie** s.f. (din fr. *colonie*, lat. *colonia*) etc., alături de combinații între omonimie și omografie, pentru care vezi tripletul **bóxer**₁ s.m. (mai ales la pl. **boxeri**) „chiloți bărbătești, în special din bumbac” (din engl. *boxer / shorts l*, *boxers* „chiloți de boxer”; cf. fr. *boxer*, id.), **bóxer**₂ s.m. „rasă de câine” (din germ. *Boxer* < engl. *boxer*; cf. fr. *boxer* < germ. *Boxer*) și **boxér** s.m. „pugilist” (din fr. *boxeur* < engl. *boxer*)²³.

3. Concluzii

Majoritatea absolută a împrumuturilor lexicale neologice care formează dublete etimologice în limba română provin, fără îndoială, din spațiul cultural latino-roman, cu precădere din latină și franceză, dar și din italiană, spaniolă etc. Statutul de dublete este confirmat inclusiv la nivelul limbilor romanice, unde franceza este, prin raportare la română, din nou pe primul plan: *aperture* și *ouverture*, *barbare* și *herbère*, *barque* și *barge*, *béton* și *bitume*, *bulle* și *boule*, *canal* și *chénal*, *cancer* și *chancre*, *canicule* și *chenille*, *cape* și *chape*, *confidence* și *confiance*, *copuler* și *coupler*, *copule* și *couple*, *cumul* și *cumulus*, *dominion* și *domaine*, *feutre* și *filtre*, *hémicrânie* și *migraine*, *hyacinthe* și *jacinthe*, *libérer* și *livrer*, *palatin* și *paladin*, *providence* și *prudence*, *seigneur* și *sire*, *tibia* și *tige*, *trompe* și *trombe*, *vibrer* și *virer* etc.

²² În vechea franceză, *morgue*₁ avea sensul general de „mină, atitudine”; sensul modern peiorativ de „atitudine arogantă și orgolioasă” se explică prin intermediul expresiei *bonne morgue* „mină trufașă, disprețuitoare”. *Morgue*₂ desemna, la origine, locul într-o închisoare unde gardienii îi examinau pe prizonieri înainte de a-i întemnița, transfer semantic explicabil prin atitudinea la adresa acestora.

²³ În DEX₂, s.v., apare exclusiv *boxér* s.m. În NDN, s.v., sunt trecute două cuvinte: *boxér*₁ s.m. „sportiv care practică boxul” (din fr. *boxeur*) și *bóxer*₂ s.m. „câine de pază puternic...” (din fr. *boxer*, germ. *Boxer*).

De altfel, multe dintre dubletele existente în română au o circulație internațională: fr. *brave* și *bravo*, engl. *brave* și *bravo*²⁴, fr. *costume* și *coutume*, engl. *costume* și *custome*, it. *cripta* și *grotta*, engl. *crypt* și *grot*, fr. *crypte* și *grotte*, engl. *aptitude* și *attitude*, fr. *aptitude* și *attitude*, fr. *cadence* și *chance*, engl. *cadence* și *chance*, fr. *duc*, *duce* și *doge*, it. *duce*, *duca* și *doge*, engl. *doge* și *duke*, fr. *fantasme* (*phantasme*) și *fantôme*, engl. *phantasm* și *phantom*, fr. *hyacinthe* și *jacinthe*, engl. *hyacinth* și *jacinth*, fr. *lacune* și *lagune*, it. *lacuna* și *laguna*, engl. *lacuna* și *lagoon*, fr. *légal*, *-e* și *loyal*, *-e*, engl. *leal*, *loyal*, *legal*, it. *legale* și *leale*, fr. *naïf* și *natif*, *-ive*, engl. *naive* și *native*, fr. *seigneur* și *senior*, it. *senior* și *signore*, engl. *senior* și *signor* etc. Franceza este limba care constituie, adeseori, inclusiv sursa unor împrumuturi directe nonromanice (din germană, rusă, engleză). De remarcat, în acest sens, rolul mai puțin important al limbii engleze, care nu face decât să dubleze, eventual, un împrumut de origine franceză sau latină.

Din punct de vedere formal, originea directă comună a dubletelor lexicale, rezultat al împrumutului cult, face posibilă existența, pe de o parte, a paronimiei etimologice, pe de altă parte, a omonimiei etimologice. În ciuda evoluției particulare a sensului etimonului/etimoanelor, la nivelul limbii primare și/sau al celor intermediare, sinonimia etimologică – fără îndoială, parțială – rămâne, în continuare, posibilă.

O analiză semantică a acestor împrumuturi prezintă interes cu precădere la nivelul etimoanelor care, în limbile de origine, au suferit multiple evoluții de sens. Limba română a preluat, odată cu forma, sensul sau sensurile moderne, de multe ori figurate, ale acestor etimoane; dacă la dubletele intrate în limbajul curent au fost sau sunt încă posibile unele modificări de sens, la cele aparținând limbajelor de specialitate identitatea semantică este totală.

Inclusiv prin cercetarea unor asemenea dublete se pot trage concluzii referitoare la constituirea vocabularelui tehnice europene. Fără riscul de a greși, se poate aprecia că, într-o oarecare măsură, impunerea și specializarea cuvintelor de origine greco-latină în diverse domenii ale vieții științifice și culturale a fost sprijinită de prezența, la nivel standard, a unor termeni cu aceeași origine; vezi, pe lângă cele citate anterior, și dublete ca **granulă** s.f. (din fr. *granule* < lat. târz. *granulum*) și **granulom** s.n. „tumoare de dimensiuni reduse; țesut inflammat care apare la rădăcina unui dinte în urma unui abces cronic” (din fr. *granulome* < lat. târz. *granulum*), **reticul**, s.n. (Fiz.) „ansamblu de linii încrucișate, de scări gradate sau de alte semne, care intră în construcția unor instrumente optice și are rolul de a permite vizarea unei direcții, efectuarea unei măsurători etc” (din fr. *reticule*, lat. *reticulum*) și **reticulom**, s.n. „proliferare tumorală benignă a celulelor reticulare din ganglionii limfatici” (din fr. *reticulome*, *reticulum*) etc.

Neologismele participă la crearea de dublete etimologice într-un număr mult mai mare decât cel discutat în paginile precedente. Împrumuturile neologice (lexicale, afixale, afixoidale), calcurile de diverse tipuri create de la baze neologice, evoluțiile interne nonderivative ale împrumuturilor etc. formează dublete și triplete

²⁴ Pentru engleză vezi: *Etymology of the English Language* (1953), p. 648, 651.

etimologice în primul rând alături de unitățile lingvistice moștenite și de împrumuturile mai vechi (din slavă, turcă, maghiară, neogreacă etc.). De asemenea, numeroase dublete (neologice sau mixte) se grupează în jurul unui etimon (cel mai adesea adjectival, dar și substantival) ai cărui urmași evoluează din forme gramaticale diferite de gen, număr, caz etc.

Demersul nostru, lexicologic și lexicografic, trebuie să meargă în direcția urmăririi atente a evoluției etimoanelor, plecând de la situația din limbile de origine, care să confirme luarea în considerare a unor unități lexicale de sine stătătoare, cu origine unică, la același nivel sau la niveluri lingvistice diferite (standard/specializat, actual/invechit, livresc etc).

BIBLIOGRAFIE

- CADE = I.-A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (partea I la *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*). București, Editura Cartea Românească, 1931.
- DA/DLR = *Dicționarul limbii române*, București. Seria veche, 1913–1948; seria nouă, Editura Academiei, 1965–2002.
- DCR = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a. București, Editura Logos, 1997.
- DELI = Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*. [Ediția a II-a, îngrijită de Manlio Cortelazzo și Michele A. Cortelazzo], Bologna, Zanichelli, 1999.
- DHLF = Alain Rey (coord.), *Dictionnaire historique de la langue française*, ediția a II-a, vol. I–II, Paris, Le Robert, 1995.
- DEX₂ = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- Skeat (1953) = Walter Skeat, *An Etymological Dictionary of the English Language*. New Edition revised, Oxford University Press.
- The Oxford Dictionary of English Etymology* edited by C.T. Onions, Oxford, Clarendon Press, 1966.

Doublets lexicaux exclusivement néologiques

(Résumé)

La présente communication porte sur le problème des doublets néologiques empruntés à plusieurs langues. L'analyse met en évidence l'origine directe ou indirecte des doublets, leurs relations sémantiques et leur rôle dans la modernisation du roumain littéraire.

Universitatea din București
Facultatea de Litere
Str. E. D. 68, Quinet, nr. 5–7